

האזינו - "בעצם היום הזה": התנגדות ישראל לפטירת משה

השיחה: לקוטי שיחות חלק י"ט, שיחה ב' לפרשת האזינו • siha.beiyoun@loubavitch.fr

מקור 2 - איך בני ישראל רצו למנוע את פטירתו של משה?

פירוש זה מעלה כמה שאלות, על תגובת בני ישראל ובכלל:

שפתי כהן על התורה: אִיךָ יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת לֹמַר "אֵין אָנוּ מְנַחֲיִין אוֹתוֹ" - וְכִי בִיָּדָם הוּא לְמַנְעוֹ מִן הַמִּיתָה?²

ועוד צריך ביאור: לשם מה טורח רש"י לפרש את כל **שלושת** המקומות שבהם נאמר "בעצם היום הזה" - מדוע אין הוא מסתפק בפירוש המלים "בעצם היום הזה" כאן?

ומדוע רש"י היה צריך לפרש הטובות שעשה משה לישראל, בתור הצדקה על התנגדותם של ישראל: האם צריכים אנו להסביר מדוע בני ישראל אינם רוצים בפטירת משה רבם?³

מקור 3 - האם בני דורו של משה רצו להילחם נגד רצון הקב"ה?

והביאור בזה: ישנו הבדל יסודי בין שני המקרים הראשונים (דורות נח ומצרים) למקרה שלפנינו (התנגדות דור משה):

בני דורו של נח והמצרים היו **רשעים**, ולכן אין לתמוה על כך שהתנגדו לרצונו של הקב"ה ורצו לסכל את כוונותיו; בני דורו של משה, לעומת זאת, היו **צדיקים**⁴, והדבר מעורר איפוא תמיהה - איך ניתן להעלות על הדעת **שצדיקים** כמותם יתנגדו לרצונו של הקב"ה וינסו לסכל את מותו של משה?

ולכן אין רש"י מסתפק בפירוש המלים "בעצם היום הזה" שבכתוב שלפנינו בלבד, אלא הוא מאשש את פירושו באמצעות אזכור המקומות הנוספים שבהם מופיע ביטוי זה - דבר המוביל למסקנה שאין מנוס מלפרש כך גם את הכתוב שלפנינו ("**אף כאן**, במיתתו של משה"), על-אף הקושי שבדבר.

איך בני ישראל התכוונו למנוע מיתתו של משה? פשוט מאוד, מכיון ששמעו שהקב"ה ציווה למשה רבינו: (א) לעלות אל הר נבוא, (ב) למות שם; הם סברו שאם ימנעו השלב הראשון (עליית משה להר), השלב השני (מיתתו) לא יוכל להתקיים⁵...

עפ"ז מיושב הדמיון בין דורות נח ומצרים לדורו של משה⁶.

מקור 4 - בני ישראל חשבו שחובתם לעזור למשה, כהכרת הטוב

אלא שנשאלת השאלה, אם דורו של משה היו צדיקים, איך עלה בדעתם למנוע פטירת משה - **היפך רצונו של הקב"ה**?

² וממשיך: "וְהָיָה כִּתְיָב: בְּאֲשֶׁר דָּבַר מֶלֶךְ שְׁלֹטוֹן וְיָמִי יֵאמַר לוֹ מֶה תַּעֲשֶׂה" (קהלת ח, ד), "וְהָיָה בְּאֶחָד וְיָמִי יִשְׁכְּבוּ וְגו'" (איוב כג, יג) - הכל בידי הקב"ה.

³ עיין באות ב' בשיחה על עוד שבעה (!) דיוקים שיתורצו ע"י הביאור דלקמן.

⁴ כעדויות של משה רבינו בפרשת ואתחנן, על הדור הנכנס לארץ: "וְאֵתָם הִדְבַּקְתִּים בְּהָ' אֱלֹקֵיכֶם" (ואתחנן ד, ד).

⁵ ודבר זה הוא ממש בדומה למקרים הראשונים, דורות נח ומצרים, בהם ניסו למנוע **פיזית** כניסת נח לתיבה ויציאת ישראל ממצרים; גם כאן, בני ישראל ניסו למנוע **פיזית** עלייתו של משה להר, כדי למנוע בכך את מיתתו...

⁶ **לקהל מתקדם:** לפי הסבר זה יתיישב עוד חילוק בלשונות של רש"י, בין דורות נח ומצרים ובין דורו של משה, בקשר ל**צורת** ההתנגדות: והם אמונתם של בני דורו של נח ושל המצרים בדבריו של הקב"ה היתה חלקית, והם לא ייחסו חשיבות יתרה לזמן המדוייק של המאורע. לכן הם לא הסתפקו בכוונה למנוע את ההתרחשות בזמנה המיועד, אלא היה בדעתם לפעול כדי למנוע את אפשרות קיומה גם **בעתיד**, ולכן רצו להרוס התיבה, ולהרוג ישראל ח"ו.

אבל בני דורו של משה האמינו אמונה שלמה בדבריו של הקב"ה, וסברו שאם יעלה בידם למנוע את עלייתו של משה להר נבו **בזמן המיועד** - יהיה בכך כדי לבטל את הגזרה לחלוטין; ולכן הם הסתפקו בכוונה למנוע עלייתו של משה להר ("אין אנו מניחין אותו"), בלי להתכונן לאפשרויות עתידיות נוספות.

הערה למגיד השיעור: שיחה זו היא "שיחת רש"י" קלאסית עם הרבה פרטים ודיוקים נפלאים. השתדלנו לקצר כדי שיתאים לכל הקהלים, וכדאי להרחיב בע"פ לפי טיב הקהל. שיחה זו מיוסדת על התוועדות ש"פ האזינו תשכ"ז, ויש בה כמה פרטים שלא הובאו בשיחה המוגהת; ותן לחכם ויחכם עוד.

הקדמה:

בסוף פרשתנו, התורה מספרת לנו על רגע עצוב מאוד, בו הקב"ה מודיע למשה רבינו שעליו לעלות להר נבו ולהיפטר שם מן העולם.

רש"י מספר לנו שמאחורי הקלעים, היתה התנגדות של בני ישראל לפטירתו של משה, ובכל זאת הקב"ה הודיע מפורשות שכאשר החליט כן יקום - משה רבינו לא יוכל להיכנס לארץ.

בשיעור זה נתעכב על גיואנסים דקים בפירושו של רש"י, ונלמד מכך על הנימוקים ההלכתיים שהתירו לבני ישראל לנסות למנוע את פטירת משה רבינו - נגד רצונו של הקב"ה לכאורה, והטעם לכך שהקב"ה החליט בכל זאת על פטירת משה - לטובתן של ישראל.

וכמוכן, שנוציא מכל זה הוראה בעבודת ה', וכפי שנבאר בעז"ה.

מקור 1 - תגובת הקב"ה להתנגדות ישראל לפטירתו של משה

בסוף פרשתנו, מדובר על הודעת הקב"ה למשה על פטירתו:

האזינו לב, מח: וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה לאמר: עלה אל הר העברים הזה הר נבו.. וראה את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה. ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל עמך...

מדוע היה צריך לציין שהקב"ה דיבר עם משה "בעצם היום הזה", בניגוד לשאר הדיבורים בתורה? מפרש על כך רש"י:

רש"י: וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה. בג'1 מקומות נאמר בעצם היום הזה. נאמר בנח "בעצם היום הזה בא נח וגו'" [אל התבה] (נח ז, יג) - במראית אורו של יום, לפי שהיו בני דורו אומרים: בכך וכך אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחין אותו לכנס בתבה, ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התבה. אמר הקב"ה: הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה.

במצרים נאמר "בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים" (בא יב, נא) - לפי שהיו מצריים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישים בהם אין אנו מניחין אותן לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סיפות וכל זיין והורגין להם אמר להם הקב"ה: הריני מוציאן בחצי היום, וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה.

אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחין אותו; אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את היים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה - אין אנו מניחין אותו. אמר הקב"ה: הריני מכניסו בחצי היום וכו'.

עד כאן פירושו של רש"י על "בעצם היום הזה" בפרשתנו.

¹ יש עוד מקומות בתורה בהם נאמר "בעצם היום הזה", אך ייחוד מקומות אלה שהוא שהמילים נראות מיתרות לגמרי בכתוב (ראה הערה 2 בשיחה).

ולכן ממשיך רש"י, שבני ישראל הצדיקו את התנגדותם זאת על סמך הטובות הרבות שמשה רבינו עשה עבורם:

ובהקדים דהנה בפרשת כיתבוא כבר למדנו שבשעה שהקב"ה מברך אדם מישראל בשדה ופרות, אסור לו להיות **כפוי טובה** ומחויב הוא להביא בכורים ולהודות לה.⁷

וזו היתה טענת בני ישראל: כיון שמשה רבינו עשה להם **טובות רבות כליכך**, מוטל עליהם חיוב שלא להיות כפויי טובה, ויש להם לעשות כל שביכולתם למנוע את פטירתו.⁷

מקור 5 - איך בני ישראל חשבו ללכת נגד רצונו של הקב"ה?

נשאלת השאלה: סוף-סוף, איך שלא נפרש את הדברים, היה הרי ציווי מפורש של הקב"ה למשה לעלות אל ההר! איך בני ישראל התכוונו למנוע ממשה רבינו לקיים ציווי של הקב"ה!

והביאור בזה:

בני ישראל פירשו שזה גופא שצווי הקב"ה לעלות אל ההר נאמר רק **למשה** ולא להם, ובסופו של דבר הם רק **יגרמו** לכך שמשה רבינו לא יקיים צווי שעליו - החיוב שעליהם שלא להיות כפויי טובה דוחה את הבעייתיות של התנגדותם.⁸

[ואם תשאל: סוף-סוף, גם אם מצאנו 'פטנט הלכתי' כדי למנוע מיתת משה רבינו, הרי יש כאן ניסיון למנוע קיום רצונו של הקב"ה - רצון שהתודענו אליו באופן הכי מפורש!

אלא שיש לומר, שבני ישראל הבינו מרמזים שונים שמניעה זו לפטירתו של משה היא-היא רצון הקב"ה האמיתי:]

דהנה, זה גופא שצווי הקב"ה למשה היה בתוספת תנאי, שמיתתו תהיה דווקא לאחר שיעלה להר,⁹ בני ישראל הבינו זו כרמז ו"פתח פתוח"¹⁰ מאת הקב"ה לרמז לישראל שהמשך הסיפור תלוי בהם... אם משה לא יעלה להר - הוא לא ימות!¹¹ ובפרט שמשה יהיה אנוס בזה - כמו בגזרת מעשה העגל.

מקור 6 - משה רבינו כבר הראה שניתן לבטל גזר דין הנוגע לציבור

ביאור הדברים בפנימיות העניינים:

גם אם נגזר ונחתם ח"ו על משה רבינו להפטר מן העולם, מכיון שמדובר בגזירה הנוגעת לציבור ולא רק ליחיד, ממילא ניתן לבטל את הגזרה בכל עת ובכל מצב, כדברי הגמרא:

גמרא ראש השנה ית, א: מניין לגזר דין של צבור, שאף על גב שנתתם - ונקרע, שנאמר כה' אלהינו בכל קראנו אליו. והכתוב

⁷ וזהו החילוק בין דורו של משה לדורות נח ומצרים: בני דורו של נח והמצרים לא ראו צורך להצדיק התנגדותם לרצונו של הקב"ה, שהרי רשעים הם. ולכן לא אמרו 'לא ניתן לנח להיכנס, ולישראל לצאת, בגלל שעשו לנו כך וכך'... משה"כ בישראל שנימקו את התנגדותם, שזהו מצד חובת הטוב כלפי משה. ורש"י נקט גם טובות שנעשו בדור הקודם של הוריהם (כמו יציאת מצרים ומתן תורה וכו'), מכיון שיש לזה פעולה נמשכת עד לימינו אלה.

⁸ במילים אחרות, ובסגנון ההלכה: בני ישראל לא קיבלו ציווי ישיר מהקב"ה, ובמילא אי אפשר לבוא בטענות כלפיהם; והם גם לא יעשו שום מעשה של איסור, אלא רק יעמדו במקום מסויים, בצורה שתמנע ממשה לעלות... ולכן, הם חשבו שמצד אחד יש להם חובה הלכתית לעזור למשה הנמצא בצרה, שאינו רוצה למות ורוצה בכל מאודו להיכנס לארץ (והרי התחנן על כך תקט"ו פעמים), ולכן חובת הכרת הטוב כלפיו גוברת על גרימת אי-ציווי הקב"ה, שלא נאמר להם בכלל... עד כאן הביאור מצד הטכני של מעשיהם.

⁹ שלכאורה, היה יכול לומר לו רק לעלות אל ההר, ושם היה קורה מה שקורה... מדוע היה צריך להגיד לו מה שיקרה במהלך שהותו בהר?

¹⁰ רש"י על תשא לב, י (דברי הקב"ה למשה אחרי חטא העגל): "הגזיקה לי - עדיין לא שמענו, שהתפלל משה עליהם, והוא אומר הגיחה לי, אלא כאן פתח לו פתח והודיעו, שהדבר תלוי בו, שאם יתפלל עליהם לא יכלם".

¹¹ ולכן מעתיק רש"י מהכתוב גם את המלים "וידבר ה' אל משה", כדי להדגיש בכך שהציווי נאמר למשה ולא לבניישראל.

דְּרָשׁוּ ה' בְּהִמְצָאוֹ! - הֵתֵם בְּיָחִיד [בְּעֶשְׂרֵה יָמִים שְׁבִין רָאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַכַּפּוּרִים], הִכָּא בְּצַבּוּר.

היינו שבאמת, היה אכן כוח בבני ישראל למחות על מיתתו של משה, והיו יכולים לבטל את גזר הדין.¹²

וכפי שראינו הדוגמא ממשה רבינו עצמו, ששלשה פעמים¹³ הצליח לבטל גזר דין של הקב"ה, [וגם כשלא הצליח לבטל כל הגזירה] - הצליח משה לבטל מחצית הגזירה על אהרן, כשהקב"ה כעס ו"התאנף" על אהרן אחרי חטא העגל.¹⁴

ולכן, בוודאי שתפילתו ועשייתו של הציבור הייתה יכולה להועיל לבטל הגזירה על משה "גם בי התאנף הוי"¹⁵ ו"והוי' התאנף בי"¹⁶ - וכפי שראינו במפורש בתורה, שהקב"ה אומר "נצחוני בני נצחוני"¹⁷, ומסכים שהפסק הסופי לא יהיה כמותו; ואם כן, בהחלט היה מקום לביטול גזירת מיתת משה!

מקור 7 - "בעצם": הטעם לכך שישראל לא הצליחו לבטל הגזירה

אם כן, מדוע באמת לא הצליחו בני ישראל לבטל את הגזירה? התשובה לכך נרמזת בלשון הכתוב "**בעצם** היום הזה": אילו היה משה נכנס לארץ ישראל ובונה את בית-המקדש - לא היתה אפשרות שבית-המקדש ייחרב (מכיון שמעשי ידי משה הם נצחיים), וכשבני-ישראל היו חוטאים - היה הקב"ה נאלץ, כביכול, לשפוך את חמתו עליהם, ולא "על עצים ואבנים"¹⁸;

ונמצא, שמותו של משה היה נחוץ לצורך **עצם** קיומם של בני-ישראל, [ולכן הקב"ה סידר שלא הצליחו למנוע מיתתו].

מקור 8 - ההוראה: תועלת המאמץ כדי לגלות ה'משה' שבתוכנו

וההוראה מזה בעבודת כל אחד ואחד:

בחסידות מבואר, שבנפש כל איש ישראל יש מבחינת "משה רבינו" - [שעלידה יראת ה' היא קלה כ"מילתא זוטרת]¹⁹.

יכול יהודי לטעון: מכיון שרצונו של הקב"ה הוא שאלמד תורה ואקיים מצוות, מדוע עשה ה' שבחינת "משה" שבנפשי, היכולה לעזור לי מאוד בכך, היא נעלמת עד שלא מרגישים אותה?

ועל זה הוא המענה: שהעלם בחינת "משה" שבנפש הוא לטובת ישראל, דדווקא על ידי זה מתקיים "**בעצם** היום הזה": דווקא כשהיהודי **עמל ויגע** כדי לגבור על ההעלם והסתר שבנפשו ובסביבתו בעולם בכלל - בא לידי בטוי ה"**עצם**" נפשו; אזי מתגלה שכל העלם זה הוא רק כהכנה לגאולה הפרטית שתבוא על ידי "משה" שבנפש, ולגאולה הכללית²⁰ שעל ידה!

¹² ולכן רש"י כתב רק "כל מי שיש בידו למחות וכו'" בלי פירוט המשך הדברים, מכיון שדורו של משה היה להם אכן כוח למחות ולהצליח לבטל את הגזירה!

¹³ רש"י על קרח טז, ד: "חטאו בעגל (תשא לב, יא) ויחל משה, במתאוננים (בהעלותך יא, יב) - ויתפלל משה, במרגלים (שלח יד, יג) - (התחנן עבורם)".

¹⁴ רש"י על שמיני י, יב: "[בני אהרן] הנותרים - מן המיתה. מלמד שאף עליהם (אלעזר ואיתמר) נקנסה מיתה על עון העגל, הוא שנאמר (עקב, ט כ) ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו, ואין השמדה אלא כלוי בנים... ותפלתו של משה בטלה מחצה, שנאמר (עקב ט, כ) ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא".

¹⁵ דברים א, לו: "גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם".

¹⁶ ואתחנן ד, כא: "וה' התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עבדי את היידין".

¹⁷ כמסופר בגמרא (בבא מציעא נט, ב), במחלוקת הידועה בין רבי אליעזר וחכמים, שאלוהו הנביא סיפר לרבי נתן שבזמן המחלוקת הקב"ה היה מחייך ואומר: "נצחוני בני, נצחוני בני", היינו שהוא יתברך הסכים עם רבי אליעזר, אבל "תורה לא בשמים היא", וממילא הוא יתברך מוכרח להסכים לדעת חכמים!

¹⁸ כמבואר באיכה רבה ד, יד, שאסף עשה מזמור על חורבן המקדש: על ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל - ח"ו.

¹⁹ כמבואר בארוכה בתניא תחילת פרק מב, על דברי הגמרא מגילה כה, ב.

²⁰ מכיון שכידוע - "משה הוא גואל ראשון, הוא גואל אחרון".